

Soledad Bengoechea Echaondo, *Trencant barreres. Dones pioneres a Catalunya al segle XX*, Tot Història Associació Cultural / Llop Roig Llibres i Cultura, Barcelona, 2022, 288 pp.

“Trencant barreres. Dones pioneres a Catalunya al segle xx”, de Soledad Bengoechea Echaondo, ens presenta un mosaic biogràfic de dones que van protagonitzar vides singulars, vides que no seguiren allò establert i esperable per a les seues contemporànies, en la Catalunya compresa entre els anys 1900 i 2000, i sobretot durant els anys de la II República i la Guerra Civil.

El treball s'inserta en la tradició historiogràfica de la Women's History que, des dels anys 60 del segle passat, i molt vinculada al desenvolupament del feminisme, evidencià que les dones havien estat un subjecte actiu de la història i mereixien ser estudiades. La producció historiogràfica, des de llavors, ha estat imparable, permetent el seu encaix en el món acadèmic i l'aparició de noves categories interpretatives com la Història del Gènere.

A Espanya la Història de les Dones va emergir amb retard. La dictadura franquista, en aquest sentit, va actuar de fre. L'inici de la transició a la democràcia propicià les condicions idònies per a que, també molt vinculades al desenvolupament del feminisme, arrancaren les primeres investigacions. Principalment sobre aquelles dones que s'havien significat políticament durant els anys de la II República i la Guerra Civil i que, dissortadament, havien sigut perseguides i represaliades durant la dictadura de Franco. La publicació de Soledad Bengoechea ben bé pot vincular-se a aquesta primera història de les dones, però amb un matís rellevant: ha ampliat l'objecte d'estudi també a les dones falangistes i carlistes, i altres dones de perfil conservador. L'aportació de Soledad Bengoechea, per tant, apunta cap a la necessitat d'aprofundir en les trajectòries vitals d'aquestes dones sobre les que, des de fa pocs decennis, ja compten amb investigacions acadèmiques de relleu, i que ja no estan focalitzades únicament i exclusivament en Pilar Primo de Rivera. Dones com la jonsista Rosario Pereda, o altres falangistes com Mercedes Formica, Marichu de la Mora i Mercedes Sanz-Bachiller, o la carlista María Rosa Urraca Pastor.

El treball és, sens dubte, resultat d'una tasca investigadora de grans dimensions, en la que l'autora ha hagut de gestionar les dades biogràfiques d'un nombre important de dones, mol-

tes d'elles fins ara desconegudes, i que han sigut rescatades de l'oblit per al coneixement dels últims cent anys de la nostra història. Es tracta d'un llibre de lectura àgil, en molt propiciada per l'absència d'un aparell bibliogràfic excessiu a peu de pàgina, bibliografia que es pot consultar al final. La publicació té un destacat caràcter divulgatiu, que confirma aquesta intenció de donar a conèixer, de treure a la llum les vides d'aquestes dones, els noms de les quals poden trobar-se en un extensíssim i utilíssim índex onomàstic. D'altra banda, "Trencant barreres" planteja un estudi molt ampli i polièdric, abordant personalitats molt contrastades, tant per la seua extracció econòmica i social, com per les seues posicions ideològiques i polítiques, i ho fa optant pel gènere biogràfic, un gènere ja consolidat i valuósíssim en l'estudi i coneixement del passat històric. Així mateix, en el conjunt de biografies trobem relats d'extensió molt diversa, algunes molt poc extenses, altres de varies pàgines. Destaca també el fet que hi haja diferències en quan al nombre de dones presentades per a cada opció política, circumstàncies que amb tota seguretat han estat causades per la disponibilitat o no disponibilitat de fonts d'informació.

D'altra banda, l'autora planteja l'estudi posant l'atenció en dos moments: 1900 i 2000, un període de temps ampli, extens, que ha permès atendre als canvis produïts al llarg de tot un segle, sens dubte transcendental en els avanços en drets per a les dones espanyoles, i destacar la importància de la ciutat de Barcelona com a "pol d'atracció de les dones avantguardistes catalanes i espanyoles".

Amb el títol "Les primeres dones en política", Soledad Bengoechea aborda la presència de les dones en partits polítics i sindicats des de principis del segle xx, i fins el final de la Guerra Civil. Aquest és, amb moltíssima diferència, l'apartat més extens de tot el treball, el més destacat i central, però també el més divers, ja que comprén tot el ventall de posicionaments ideològics i polítics de l'època. Així, les primeres dones catalanes obertament feministes encetaren el camí que poc a poc anaren recorreguent totes les que vingueren després. Sorprén la biografia intensa d'Àngeles López de Ayala Molero, andalusa i catalana d'adopció, escriptora polifacètica i defensora de l'emancipació de les dones, qui trobà a Catalunya dos grans companyes de viatge: Amalia Domingo Soler i Teresa Claramunt. Totes tres fundaren l'any 1891 la Sociedad Autónoma de Mujeres de Barcelona, el primer nucli feminista d'Espanya. Al seu feminisme, de caràcter obrerista, laïc, anticlerical i republicà, s'afegí un altre, més vinculat a la burgesia intel·lectual, encapçalat per Francesca Bonmàison i Dolors Montserdà. Un feminisme primerenc, plural des del punt de vista social i, fins a cert punt, també ideològic. Un feminisme que fou, com reconeix Soledad Bengoechea, l'antecessor de tot l'activisme polític dels anys trenta del segle xx. Però no totes les dones feministes de principis del segle xx tenien una sòlida formació acadèmica o es movien pels cercles cultivats de la ciutat. Altres dones, fins ara anònimes, són rescatades de l'oblit en aquest estudi. Dones que des dels seus propis condicionants econòmics i socials, moltes d'elles de classe obrera, van ser protagonistes durant la Setmana Tràgica, que pagaren car haver-se posat al front de les barricades, i que foren jutjades posteriorment pels tribunals militars: Mercedes Monje Alquézar, Carmen Llopis Berges, o Josefa Prieto, en són un exemple. Dones que de segur foren un exemple per a les "radicals" com Amalia Alegre i Maria Marín, protagonistes del motí de dones de 1918 a Barcelona.

Però com molt bé explica Soledad Bengoechea, no tot el feminisme català de principis del segle xx era d'esquerres. El feminisme catòlic i burgès, integrat per dones de l'alta burgesia catalana, també posà en marxa mesures per a dur endavant el que consideraven que era la seva

missió: protegir i assistir a les dones treballadores, i vetllar per la seua formació professional. Dolors Monserdà, Francesca Bonnemaïson i Carme Karr foren algunes d'aquestes dones burgeses que, des de la Lliga Patriòtica de Dames, una associació femenina afí a la Lliga Regionalista, abanderaren aquest feminisme conservador que, com assenyala l'autora, generà certes tensions i contradiccions entre la seua identitat de classe i la seua confessionalitat, i les seves reivindicacions en defensa de les dones. Unes contradiccions que porten a l'autora a preguntar-se si aquestes dones eren conservadores o no ho eren tant. Algunes d'elles, com Carme Karr i Dolors Monserdà, acabaren formant part de la Secció Femenina de la Lliga Regionalista, formació política en la que també destacà Glòria Bulbena. Dolors Monserdà, a més, fou la primera dona que s'ocupà des del món intel·lectual de la condició de les dones, i que va redefinir el concepte feminisme des d'uns valors més conservadors.

Però sens dubte, són les dones integrades en les seccions femenines dels partits polítics, i en els sindicats d'esquerres dels anys 30 del segle xx, a les que l'autora dedica una major atenció, anys d'intensíssima activitat política, els anys de la II República i la Guerra Civil. Dones com Nativitat Yarza, afiliada d'ERC, mestra i primera alcaldessa d'Espanya elegida en unes eleccions democràtiques l'any 1934. Dones del POUM, o del PSUC, com Dolors Martí Doménech, l'única dona a Tarragona amb un càrrec públic i responsabilitats políticoexecutives a la Generalitat entre 1937 i 1939; Neus Català Pallejà, també del PSUC, i que acabà sent presonera al camp de concentració de Ravensbrück, o la ministra anarquista Federica Montseny Manyé. A més, com molt bé explica Soledad Bengoechea, la guerra propicià el naixement de Mujeres Libres, dins les files de l'anarquisme, però també portà al front, de vegades, i a la rereguarda, a les milicianes. Dones com Concha Pérez Collado, o d'altres anònimes, a les que Soledad Bengoechea posa nom.

És significativa la inclusió en aquest treball de les dones falangistes i carlistes catalanes que, tal i com reconeix l'autora, no han estat estudiades, encara, amb profunditat. María Josefa Viñamata Castañer fou, sens dubte, la figura més rellevant del falangisme femení a Catalunya. Però no fou l'única. Montserrat de Romañá Pujó i Núria Pla i Montseny fundaren, amb Josefa Viñamata, la Secció Femenina de Falange a Barcelona. Soledad Bengoechea, molt encertadament, ressenya la contradicció existent entre el discurs de la SF per a la majoria de les dones espanyoles, i la pràctica de les jerarquies de la SF, dones per a les que la formació falangista oferí un espai en el que desenvolupar una carrera professional i política, això sí, renunciant al matrimoni i lliurant la seua vida a l'organització. Evidenciant, en definitiva, el que la historiografia ha assenyalat com la contradicció entre l'ideal falangista de dona, i l'ideal de dona falangista. Entre les files de les dones carlistes, les margarites, fou Maria Recasens Gassió la més destacada.

L'autora tanca el seu treball amb dos capítols d'extensió menor, els dedicats a les dones bibliotecàries i locutores de ràdio entre 1915-1939, i finalment, a un total de 23 dones catalanes "singulars", dones que van ser pioneres no només a Catalunya, sinó a tota Espanya, per les seues trajectòries professionals i no vinculades a la política. Dones com Dolors Aleu Riera, la primera metgessa a Catalunya i Espanya.

L'epíleg del llibre arrodoneix un treball que, com apuntava al principi, és molt complet i divers. Sens dubte una investigació que trau a la llum les vides d'una minoria de dones a les que Soledad Bengoechea situa fora del que era ordinari o habitual per a les dones en l'última centúria. Les dones "no normals", aquelles que es van atrevir a obrir i trepitjar camins nous, espais

inexplorats, els tradicionalment masculinitzats, com és l'espai públic i polític, però també el professional. Dones, en definitiva, que trencaren barreres. Moltes d'elles, com demostra l'autora, van nàixer o van viure a Catalunya, i a més, en un nombre destacadíssim si el comparem amb la resta d'Espanya. Però, per què tantes dones catalanes foren pioneres a Catalunya i Espanya? En l'epíleg descobrim la resposta: si bé la situació de la dona espanyola a principis del segle xx era molt adversa i calamitosa, també és cert que era diversa, i en això hi van influir factors com el nivell de desenvolupament econòmic de les distintes regions d'Espanya que, com bé explica Soledad Bengoechea, afectava la condició femenina. A Catalunya, per exemple, milers de dones treballaven en condicions penoses en les indústries tèxtils. El fet de compartir l'espai de treball en fàbriques i tallers amb companys hòmens, més polititzats, facilitaria l'extensió de les idees revolucionàries i reformistes entre les dones treballadores, i l'afiliació d'algunes d'elles a partits i sindicats. Aquestes dones eren una minoria, cert, però podien accedir a molts dels espais de sociabilitat que abundaven per Catalunya: els ateneus, casinos o escoles, espais on pogueren polititzar-se i adquirir cultura. Els anys de la II República i la Guerra Civil, tan rics i convulsos, possibilitaren l'aflorament de totes aquestes vides, les de les dones pioneres, les que trencaren barreres.

María Jesús Pérez Espí
IES Josep de Ribera, Xàtiva (Espanya)